

Mytilini, begin van een essay?

Geschreven te Mytilini, Lesbos

De onverstoorbare rust, het sereen stille van de gestapelde muren en de kabbelende zee met haar rollende kiezels, de klimmetjes, overhangen ranken, schots en scheef liggende paden van oude ongelijkmatige stenen, een aan elkaar gemetseld dorp op de rots van het kasteel met smalle doorgangen die soms doodlopen op spelende katten, op een tuintje met wasgoed, op een winkeltje, op een restaurant met adembenemend uitzicht, op toeristenshops met lokale delicatessen kriewelend onder de kasteelheuvel tot aan de vissershaven met rieten zitjes en loungebankjes vol pluchen kussens, rommelig klaargezet voor eten van overdadige schalen aubergines, tzatziki, zwaardvis en andere lekkernijen, terwijl ik ogenschijnlijk verloren langs de stelletjes wandel, sterker dan de meesten aan tafel die zich angstvallig vastklampen aan de ander in een complot waarin ze de eenzaamheid in hun hart trachten te verdrijven zodat, al is het nog vroeg, ze weten dat ze vannacht hoe dan ook niet alleen zullen zijn, terwijl in deze stad, aan de andere kant van het eiland, de brommertjes de stilte verjagen, naarstig zoekend naar de onbereikbare vrijheid in een chaotische smeltkroes van motor- en brommergeluiden die het ritme bepalen als in een eindeloze oefening, zoekend hoe hun lotsbepaling te tartten in een overwegend jeugdig enthousiasme; een aftasten en verkennen van de grenzen en deze denken te kunnen herdefiniëren zonder, en hier is het mij mede om te doen, zich voldoende te realiseren dat dit proces niet uitzonderlijk is, doch slechts een eindeloze herhaling van historische cycli, evenwel anders beleefd, of beter geformuleerd, anders uitgevoerd in bijvoorbeeld Rotterdam of Vlaardingen aangezien de cultuur, maar ook het klimaat ons meer beïnvloed dan deze jongeren zich nu zullen voorstellen, waardoor ik ook hier in eerste instantie relatief verloren door de rommelige straatjes wandelde. Maar inmiddels heb ik het vergeefse op zoek zijn naar synchroniteit in mijn eigen culturele bestaan losgelaten en kan ik genieten van deze hervonden vrijheid. Een vrijheid die ook in het tijdelijke kan worden ervaren, zoals in de warme avondbries, de melancholisch lichte en daarmee relativerende tonen van de banjo begeleid door een akoestische gitaar, het spontane gelach, de karaf witte wijn met gedempt licht en jazzblues, een sfeervolle inrichting van het café, maar bovenal het idee dat er niet wordt geoordeeld, zoals me dat ook in Amsterdam heeft aangeprepen. De taalbarrière speelt geen rol – zo iets voelt men, het is er wel of niet – al was hij, de vanochtend bij de oude ruïne ontmoette jonge Griekse man die mij een helpende hand bood in het trotseren van de wilde roedel, door jagers in de steek gelaten en afgedankte honden, als onderwijzer in de problemen geraakt door geroddel over zijn homoseksualiteit, waardoor hem ontschoot dat de zo vriendelijk ogende Grieken als een munt over twee kanten van dezelfde medaille beschikken en een andere, een duistere kant hebben. Geldt dat evenwel niet los van de cultuur voor elk individu? Hierbij dient te worden opgetekend dat een vroeg ontwikkeld en daarna uitgebouwd zelfvertrouwen in het nutteloos converseren oneindig veel mogelijkheden biedt, goed en kwaadschiks me dunkt, waarmee helaas, een in de leer van de logica lang niet altijd opgaande omkering in dit geval wel degelijk op zijn plaats is (enige autobiografische elementen kan ik in alle eerlijkheid niet ontkennen), zodat een al vroeg ontwikkeld gebrek hieraan, of misschien beter, een bijna natuurlijke afkeer tegen deze gevoelde drang tot contact om het contact, mits in het latere leven eerder onbewust behouden of versterkt dan verandert (als dat al zou kunnen) en aldus een behoorlijke beperking, een inperking van het sociale leven met zich meebrengt die lange tijd kan worden ervaren als een vorm van verloren zijn, totdat men zich realiseert dat deze sociale conventies en interacties slechts een bevestiging van het zelf via de ander tot doel hebben en in de meeste gevallen berusten op een hardnekkig misverstand, of in het gunstigste geval slechts een ontsnapping in vermaak en gelach tot doel hebben. Een gezamenlijk gevoel van verlies van tijd als eindigheid waarvan de basis in zichzelf geen enkel kwaad in de zin heeft, ook al omdat deze verlichting, al is ontsnapping uiteraard onmogelijk, het tijdsbesef weliswaar teniet doet, maar het paradoxaal genoeg allerminst verspilde tijd betreft. Helaas geldt dit niet in de laatste plaats omdat alternatieven veelal een geïdealiseerde wereld voorspiegelen die, zo heeft ons dezelfde cycli van historie

bewezen, eerder kwaad dan goed doen. Ook al is het doel oprecht gekozen. Omgekeerd is het de vraag of sociale interactie als puur vermaak, als dat tenminste bestaat, vanzelf leidt tot een vredige wereld: iets om eens nader te onderzoeken. De vraag in hoeverre het antwoord kan worden gevonden zonder theorie, anders dan die ergens in mijn hoofd zweeft als ooit, in het verleden gelezen werken, en waarvan ik betwijfel over voldoende kennis te bezitten loslatend, wetend dat het antwoord op levensvragen niet in ideeën huist maar in ervaring in combinatie met de fantasie, in het imaginaire, kunnen we zonder schroom aanvangen met dit onderzoek. Nu ik me aldus de volgende dag, na wakker te zijn geworden door het geluid van blaffende honden en vechtende straatkatten, met de stadsbus heb verplaatst naar een net buiten de stad gelegen wellness resort, bedenk ik dat de term, of beter, de kwalificatie 'nuttelos', zojuist geopperd, in tegenspraak lijkt met het vreedzaam samenleven, omdat dit uiteraard een, zo zal iedereen op een enkeling na toch beoordelen, positieve consequentie betreft. Ook schiet de frase 'de dialoog op gang houden' me te binnen, door politici gebruikt wanneer een oorlog dreigt en veelal met een dubbele agenda – denk maar aan het tijd rekken om de troepen in gereedheid te brengen – waarin een luchtige conversatie als ontspanning zonder enige politieke bijbedoeling, met zoals aangegeven slechts het zoeken naar een vorm van ontsnapping, ondenkbaar is. Dit roept de vraag op of bijbedoelingen immer een vorm van manipulatie betekenen. Of ze openlijk of heimelijk een geïdealiseerd doel nastreven dat zal leiden tot een nieuw conflict, al kan het soms jaren van onderhuidse sluimering vergen eer deze frictie, eenmaal opgebouwd tot voldoende hoogte, in de vorm van een onverwachte daad van agressie de weg naar buiten vindt (van het onbewuste naar het bewuste) en de verschillende werelden in het hoofd of in cultureel-sociale zin onvermijdelijk tot een volgende botsing komen. Heelt de tijd alle wonden wanneer we maar eindeloos blijven converseren zonder bijbedoeling? Een nagestreefd doel, hoe nobel ook, dat onbereikbaar blijkt kan als bron van het kwaad gaan gelden. Opgeven of bijstellen van de doelstelling kan na verloop van tijd het enige vreedzame alternatief zijn. Ook de stille, teruggetrokken mens kan realistische, minder omvangrijke doelen nastreven... Of geen enkel doel, want in de regel kan hij de pijn van het leven, namelijk de vele nooit te bereiken verlangens, beter verdragen: de terugtrekking zelf kan al duiden op het opgeven van deze hoop op bevrediging en zo leiden tot een hervonden vrijheid die reëel is. Bovendien is het verre van ondenkbeeldig dat de immer sociaal contact zoekende, de ontsnapping aan de vergankelijkheid zoekende nutteloze converseerder, toch niet heimelijk of onbewust over manipulatieve doelen beschikt. Dit geeft aldus potentieel dezelfde frictie die kan leiden tot conflict, terwijl dit bij de stille, teruggetrokken mens nooit het geval is daar hij de ander niet nodig heeft om te ontsnappen aan de tijd, maar veeleer wil genieten van de tijd die hem is gegeven. Nu is de realiteit dat niet streven naar enig nut, iets dat paradoxaal genoeg in bepaalde opzichten dus juist de hervonden tijd blijkt te zijn, of een gevoel van het hervinden van vrijheid oplevert, vandaag de dag een onmogelijkheid geworden lijkt, zodat er in stilte hoogstens sprake kan zijn van een tijdelijke vrijheid, hoe arbitrair de kwalificatie nut ook mag zijn en hoe manipulatief men deze ook nastreeft. Nu ik dit noteer bedenk ik dat deze vruchtenloze poging enige essentie te vangen in dit essay in schril contrast staat met de eindeloze genuanceerdheid van de romanvorm, en dat terwijl de poëzie alleen nog schoonheid nastreeft, maar misschien schuilt juist in het nutteloze van dit essay dan nog enige schoonheid. Belangrijker is de vraag of in de essentie, dat wil zeggen in de details van het leven, de schoonheid verborgen zit, waardoor observatie en uitwerking van de genuanceerdheid in romanvorm kan leiden tot reële doelen die van waarde zijn. En vinden we dan de ware vrijheid misschien in die waardevolle essentie? Want wanneer we de straten van Mytilini, het chaotische, de rommel en 24-uurs levendigheid beleven, bekruipt ons een gevoel van vrijheid die, nader beschouwd, zijn keerzijde heeft: de zwerfhonden en katten, de uitlaatgassen van de motoren, brommers en oude barrels van auto's, afgewisseld door enkele dure bolides, jachten en zeewaardige zeilschepen, een enkele marineboot gemarkeerd door pittoresk aandoende, witgeschilderde houten boten met kleurrijke details als touwen en vissersnetten, vrijzinnige studenten die hun sociale leven ontdekken en vormgeven in loungebars, in contrast met de oudere bewoners op de bankjes langs het water of in de kruideniershops, de vismarkt of sobere koffiebars, mijmerend over hun gemiste kansen, maar ook de bevuild uitzierende, alsof ze zo uit een Dickens film zijn gestapte, gelukkig maar sporadisch rondlopende drie zwerfkinderen,

bedelend om kleingeld. Genuanceerd denken betekent kennis van zaken, wetenschap en inzicht, waarmee Christopher Hitchens bijvoorbeeld zo treffend moeder Theresa heeft ontmaskerd en aangetoond dat het onvoldoende is te vertrouwen op veronderstelde doelen zonder te observeren wat er feitelijk gebeurt, dus in alle erbarmelijke details. Om de werkelijkheid te ontmaskeren is de fantasie onontbeerlijk. Alleen zij kan aan de basis staan van het vinden van de essentie omdat we slechts in het imaginaire het onmogelijke, wat zo vaak de werkelijkheid blijkt te zijn, aan kunnen nemen. De zonnekraft, kraakhelder blauwe zee en glooiende heuvels kunnen op Lesbos wel wat brommeruitstoot en rommel op straat verdragen, de jongeren en ouderen helpen elkaar misschien wel beter dan op het eerste gezicht te zien is en zelfs niet alle zwerfende honden hebben het moeilijk, waar de paar zwerfkinderen mogelijk door hun moeder of vader eropuit zijn gestuurd om geld in te zamelen, terwijl de homoseksuele leraar ook begrip zou kunnen tonen voor de achterdochtigheid van de onwetende lokale bevolking wanneer hij zoveel lol heeft met de jongens in zijn klaslokaal - waarmee niet is gezegd dat hem ook maar enige blaam treft. Uiteraard is dit nog te kort door de bocht geformuleerd. En zo rijst de vraag of de eindeloze regressie in details en kennis via ervaring, observatie en fantasie haast wel, zoals zo velen tegenwoordig schijnen te denken, moet leiden tot onverschilligheid. Want, zo kunnen we ons afvragen, is deze relativering bedoeld om het kwade goed te praten of om met meer kennis en inzicht anders te handelen? Ondertussen onderga ik het verschil tussen een bedrukkende, geforceerde rust in het Inn resort – bevolkt door wel erg dikke dames van toeristen uit het noorden van Europa, schijnbaar trekt dit resort ze aan, 10 km buiten de stad gelegen en gemakkelijk bereikbaar met de bijkans uit elkaar vallende stadsbus – en de serene kalmte van Molyvos, waar het gevoel van eindeloosheid en een gebrek aan enige urgentie je overvalt, ja, waar het je overspoelt als een warme, comfortabele deken (ondanks haar toeristische karakter), en niet in de laatste plaats door de schitterende ligging op de rotsheuvel waarin je bijkans verdwaald tussen de krioelende, met keien belegde straatjes en hun historische stenen huisjes, die helemaal naar beneden, tot onderaan de oude vissershaven kronkelen. Het was daar, in Molyvos, waar een mystieke sfeer van tijdloosheid me overviel toen ik vanuit mijn studio deze heuvel en het kasteel aanschouwde. Daarmee vergeleken proberen de inwoners van Mytilini hun vrijheid slechts krampachtig te bereiken, terwijl het dus zo dichtbij (het eiland is niet zo groot) voor het oprapen lijkt te liggen. Toch ben ook ik gevluht voor deze tijdloze rust, op zoek naar vertier als ontsnapping, wetend dat mijn tijd op het eiland beperkt is. De droom van Molyvos, de illusie van een hervonden vrijheid in rust kan simpelweg niet eeuwig duren, want het is in het handelen, niet in het nalaten, waarmee de onverschilligheid kan worden bestreden, al heeft men soms behoefte zich kortstondig te onttrekken aan de realiteit. Terugkijkend is het in essentie misschien wel de verdraagzaamheid van tegenslag en teleurstelling die ervoor zorgt dat men zich of terugtrekt ofwel bekwaamd in manipulatieve technieken, waarbij, zoveel zal inmiddels duidelijk zijn, het eerste te prefereren valt, en wel zodanig dat betrokkenheid in gelijkheid van rechten, dus zonder machtsverschil, het tegenovergestelde is van beïnvloeding waarin voornamelijk het doel telt, zodat het in wezen een onverschilligheid ten opzichte van de ander impliceert: een vorm van respectloosheid. Dit gezegd hebbende realiseer ik me terdege dat de toename van de hardheid door het systeem waarin de mensen een oneigenlijke, tijdelijk ervaren vrijheid nastreven (de sfeer immer onder invloed van verdeel- en heersstrategieën) inherent is aan dit probleem. De mensen zelf kunnen in de regel prima samenleven, zoals bijvoorbeeld ook hier de Turken over het algemeen uitstekend overweg kunnen met de Grieken, ondanks een lange historie van oorlogsvoering. Ooit echter heb ik de immer gevoelde intentie verborgen mij liever enigszins afzijdig te houden, mede gegeven het al zo vroeg aangevoelde feit dat voorzichtigheid niet alleen te maken heeft met een gebrek aan zelfvertrouwen in het sociale verkeer, maar waarin ook een sterk besef van het opgaan in de massa, een jezelf verliezen en worden meegezogen in de collectieve geest van de heersende tijd kan worden voorkomen. De van jongsaf ontwikkelde behoefte tot behoud van de eigen geest binnen de sociale omgeving – mogelijk door tegenstrijdige signalen en verkeerde hechting – is zo fundamenteel aanwezig dat deze vanzelf is uitgroeid tot een feilloze intuïtie voor alles wat haar tracht te onderdrukken of vernietigen. Ja, ze is zelfs zo sterk dat het mij vele malen, en nog altijd soms, heeft verbaasd dat anderen zich zo gemakkelijk, als makke schapen, naar de slachtbank laten leiden – alhoewel het agressieve

natuurlijk juist schuilt in deze groepsvorming en hun potentieel zo gevaarlijke, collectieve macht. Toch besef ik nu dat een assertieve houding een beter alternatief biedt dan terugtrekking... Dat het spelen met de grenzen zoals de jongeren doen ook door mij beter had kunnen worden doorleefd via actie, via handeling in plaats van door het denken, daar via de ervaring van het voelen van de betrokkenheid of een gebrek daaraan, de identiteit (als deze al zou bestaan en niet continu aan verandering onderhevig is) zo kan worden gevormd dat er een sterkere weerbaarheid tegen teleurstellingen, een bepaalde veerkrachtigheid, ontstaat waardoor men sneller is hersteld zonder agressieve tegenreactie, al dan niet naar buiten of tegen jezelf gericht. En zo dient iedereen hoe dan ook wapens te ontwikkelen, een bepaalde hardheid en weerbaarheid die kan leiden tot onverschilligheid. Hoe dit dus te voorkomen? Is er weerbaarheid denkbaar tegen deze door noodzakelijke veerkrachtigheid ontstane onverschilligheid zonder terugtrekken en afzonderen (manipulatieve technieken zijn inmiddels uitgesloten)? Nu ik dit verder wil schrijven zie ik dat het openbare dakterras met zwembad en whirlpool van het nabij mijn studio gelegen Paradise hotel inmiddels bezet is, waardoor ik noodgedwongen ben uitgeweken naar het bewaakte strand achter de zeehaven waar het zuivere, heldere water lichtjes grijsblauw aandoet vandaag en enkele visjes zojuist moesten uitwijken toen ik het water in ging om te zwemmen. Is afstand nemen de enige respectvolle houding naar de ander, omdat het elke vorm van beïnvloeding lijkt uit te sluiten? Hierin zien we dat alles draait om de handeling die ook onbewust geen kwaad wil, wanneer we ervan uitgaan dat er tenminste zoiets bestaat als onvoorwaardelijkheid, want het is op deze plek dat ik me nu opeens duidelijk realiseer dat ook terugtrekking een bepaalde beïnvloeding als intentie kan hebben. Dit eenvoudige begin van een mogelijke bespiegeling overziend zou hoop wellicht beter worden verlaten, zelfs in het geheel worden losgelaten, opdat de fantasie niet via een droomwereld een barrière opwerpt maar blijvend als instrument kan worden ingezet om de werkelijkheid te bestuderen, leidend tot een verruiming van het bewustzijn vanwaar kan worden gewerkt aan betere communicatie als doel op zich.

MvO, 28 september 2013